

Witold Jemielity

Władze kościelne i cywilne w Królestwie Polskim na przykładzie diecezji sejneńskiej 1818-1918

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 53/1-2, 367-386

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

WŁADZE KOŚCIELNE I CYWILNE W KRÓLESTWIE POLSKIM NA PRZYKŁADZIE DIECEZJI SEJNEŃSKIEJ 1818-1918

Treść: Wstęp. – 1. Papież. – 1.1. Wiadomość o wyborze i śmierci papieży. – 1.2. Rocznice i jubileusze papieskie. – 2. Biskup. – 2.1. Wizytacje parafii. – 2.2. Listy pasterskie. – 2.3. Rezydencja duchownych. – 2.4. Rola proboszcza. – 2.5. Śmierć biskupa. – 3. Rząd. – 3.1. Przepisy dotyczące duchownych. – 3.2. Nominacje na stanowiska kościelne. – 3.3. Tworzenie parafii. – 3.4. Nabożeństwa dworskie. – 3.5. Przysięga duchownych. – 3.6. Powitania rodziny carskiej. – 3.7. Ogłoszenia z ambon. – Zakończenie.

Wstęp

Po rozbiorach kraju sytuacja Kościoła inaczej kształtowała się w zaborze austriackim, pruskim i rosyjskim. Pewną niezależność polityczną posiadało Królestwo Polskie. Pod względem kościelnym istniała tutaj metropolia warszawska, w skład której wchodziła diecezja augustowska czyli sejneńska, zwana też sejneńską. Na czele widzialnego Kościoła stał oczywiście papież, w diecezji reprezentował go biskup z duchowieństwem; tych można określić jako władzę kościelną. Ponadto na życie kościelne w Królestwie Polskim miał wpływ król-cesarz i jego otoczenie; żyli oni w przekonaniu wyższości władzy świeckiej nad duchowną. Katolicy mieli więc słuchać papieża, swojego biskupa i króla. Powstaje pytanie, co mieszkańcy o nich wiedzieli i która władza, duchowna czy świecka bardziej wpływała na administrację kościelną. Autor zamierza odpowiedzieć na te pytania. Podane w przypisach opracowania umożliwią czytelnikom głębsze zapoznanie się z życiem kościelnym w Królestwie Polskim.

1. Papież

1.1. Wiadomość o wyborze i śmierci papieża

Oto imiona papieży: Pius VI 1775-1799, Pius VII 1800-1823, Leon XII 1823-1829, Pius VIII 1829-1830, Grzegorz XVI 1831-1846, Pius IX 1846-1878, Leon XIII 1878-1903, Pius X 1903-1914, Benedykt XV 1914-1922. Od dnia śmierci Piusa VI do ogłoszenia tego faktu w diecezji węgierskiej, poprzedniczki diecezji sejneńskiej, upłynęły 4 miesiące, od wyboru Piusa VII 14 miesięcy, od jego śmierci 10 dni, przy Leonie XII i Piusie IX od 1 do 2 miesięcy, wyboru Grzegorza XVI raczej nie ogłoszono, od jego śmierci 1 miesiąc, przy wyborze Piusa IX niecały miesiąc, przy śmierci 9 dni, przy kolejnych papieżach od 2 do 15 dni. Szybkość powiadamiania zależała od decyzji rządu i od sprawnej korespondencji z Rzymem. Biskupi własną powagą nie mogli podawać takich ogłoszeń¹. W styczniu 1800 r. biskup węgierski podkreślił cnotę męstwa zmarłego papieża i polecił kapłanom odprawić za niego trzy msze święte, dzwonić przez dziewięć dni, zachęcić lud do odmawiania trzech pacierze na odgłos dzwonów, ponadto w niedziele i święta śpiewać litanie do wszystkich świętych w intencji wyboru nowego papieża aż do czasu ogłoszenia wyboru. Po wyborze Leona XII biskup sejneński pisał do diecezjan, iż dzieli z nimi powszechną radość. Nowy papież urodził się w mieście Spoleto, posiada wysokie cnoty, zasługi i wszelkie przymioty, czemu dał dowody na sprawowanych uprzednio urzędach. Kapłani niech odczytają z ambony ten list, odśpiewają *Te Deum*, wezwą lud do modlitwy za papieża, w katedrze i w większych parafiach odprawią mszę świętą, przynajmniej przez jeden miesiąc w mszach św. dołącza modlitwę za Ojca Świętego. W 1829 r. po śmierci Leona XII, biskup sejneński polecił dzwonić przez dwa tygodnie rano, w południe i wieczorem, wezwał lud do modlitwy, nakazał kapłanom odprawić trzy msze święte za zmarłego a w katedrze uroczyste nabożeństwo; w katedrze świątynia i katafalk były ozdobione, nad trumną umieszczono koronę jako symbol najwyższej władzy kościelnej. Do katedry przybyło wielu duchownych, miejscowe władze cywilne i mnóstwo ludu. W 1878 r. minister spraw wewnętrznych powiadomił biskupa sejneńskiego o tym, że za pośred-

¹ W e m i e l i t y, *Powiadamanie w Królestwie Polskim o wyborze i śmierci papieża*, Studia Teologiczne 15(1997)245-254.

nictwem Kolegium Rzymsko-Katolickiego w Petersburgu otrzymał urzędową wiadomość o śmierci Piusa IX. Biskup polecił duchownym ogłosić zgon papieża uderzeniem w dzwony i w obecności parafian odprawić nabożeństwo żałobne i mszę świętą śpiewaną, przez trzy niedziele i święta z ambony zachęcić lud do modłów za zmarłego, potem o wybór nowego papieża. Gubernator łomżyński zastrzegł, aby nie głosić odrębnych mów podczas nabożeństwa żałobnego. W 1878 r. minister spraw wewnętrznych za pośrednictwem Kolegium Rzymsko-Katolickiego w Petersburgu powiadomił biskupów o wyborze Leona XIII oraz „objawił możliwość odprawienia z tego tytułu” nabożeństwa zgodnie z przepisami kanonicznymi. Biskup sejneński polecił odprawić nabożeństwo w kościołach parafialnych, filialnych i klasztornych a po mszy świętej odśpiewać *Te Deum*. W 1903 r. po śmierci Leona XIII rządcą diecezji sejneńskiej polecił przez osiem dni uderzać we wszystkie dzwony w ciągu piętnastu minut rano, w południe i wieczorem, kapłani mieli odprawić w obecności wiernych mszę świętą, przez jeden miesiąc w niedziele i święta po kazaniu zachęcić wiernych do modlitwy za zmarłego papieża, potem o wybór nowego papieża. W 1914 r. po wyborze Benedykta XV biskup sejneński polecił odczytać przed sumą swój list a po mszy świętej przy dźwięku dzwonów odśpiewać *Te Deum*².

1.2. Rocznice i jubileusze papieskie

O papieżach wierni słyszeli nie tylko z okazji wyboru i śmierci. W 1814 r. biskup wigierski powiadomił diecezjan o powrocie Piusa VII z Francji do Rzymu. W 1847 r. w Królestwie Polskim z racji wyboru Piusa IX obchodzono uroczystości na wzór jubileuszu. W diecezji sejneńskiej uroczystości trwały w kilku miastach siedem dni oraz w jednym lub kilku kościołach każdego dekanatu trzy dni. Wierni z sąsiednich parafii spieszyli do wyznaczonych świątyń. Szczególnie uroczyście zaznaczono 50-lecie kapłaństwa i potem 50-lecie biskupstwa Leona XIII. Biskup sejneński powiadomił duchowieństwo o tym, że 1 01 1888 r. Ojciec Święty celebrować mszę świętą jubileuszową. Łącząc się z nim duchowo, w tymże dniu przez jedną godzinę należy bić we

² Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm), Zespół ogólny (skrót: II), II sygn. 4 k. 11, II sygn. 31 k. 228, II sygn. 34 k. 51, 133, II sygn. 36a k. 88, 90, II sygn. 38 k. 3, II sygn. 48 k. 26, 35, II sygn. 53 k. 67, II sygn. 58 k. 68, II sygn. 68 k. 12, 96, 98, II sygn. 72 k. 80, II sygn. 148 k. 188, II sygn. 481 k. 150.

wszystkie dzwony, wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu odśpiewać sumę i Te Deum i zachęcić lud do modlitwy w intencji papieża. W 1892 r. biskup powiadomił wiernych o tym, że car pozwolił zbierać ofiary z okazji nadchodzącego 50-lecia biskupstwa Leona XIII. Rząd postawił warunek, aby nie ogłaszać tego w prasie i z ambon a ofiary każda diecezja prześle do Petersburga, stąd do Rzymu. Biskup sejneński polecił wybrać w parafii kilku zaufanych ludzi do zbierania ofiar, przesłać sumę do dziekana, ten do konsystorza³.

Bardziej na Stolicę Apostolską niż wprost na papieża uwagę wiernych zwracał Rok Jubileuszowy. Obchodzono go w Kościele co 25 lat. W Królestwie Polskim wielkie uroczystości były jedynie w 1826 r., potem rząd je uniemożliwił bądź ograniczył. Nawet rok jubileuszowy 1900 był obchodzony skromnie, w ramach poszczególnych parafii. Również Sobór Watykański I nie został zauważony w Królestwie Polskim. Zarządzający sprawami wyznań zakazał mówić w kościołach o papieżu i biskupach zgromadzonych na soborze. Wcześniej, w 1860 r. namiestnik Królestwa przestrzegł duchowieństwo, aby publicznie nie omawiało spraw Państwa Kościelnego i tym samym nie mieszało się do polityki⁴.

2. Biskup

W diecezji sejneńskiej było ośmiu biskupów ordynariuszy i trzech biskupów pomocniczych. Oto ordynariusze: Jan Klemens Gołaszewski 1818-1820, Ignacy Stanisław Czyżewski 1820-1823, Mikołaj Jan Manugiewicz 1826-1834, Paweł Straszynski 1837-1847, Konstanty Ireneusz Lubiński 1863-1869, Piotr Paweł Wierzbowski 1872-1893, Antoni Baranowski 1897-1902, Antoni Karaś od 1910. Biskupi pomocniczy: Polikarp Augustyn Marciejewski 1819-1827, Stanisław Kostka Choromański 1829-1838, Józef Holak 1883-1890.

2.1. Wizytacje parafii

Pierwsi trzej ordynariusze: Gołaszewski, Czyżewski i Manugiewicz na stałe mieszkali w Warszawie, rzadko odwiedzali teren diecezji, nie

³ ArŁm, II sygn. 50 k. 25, II sygn. 68 k. 117.

⁴ ArŁm, II sygn. 34, II sygn. 69; II sygn. 72 k. 4. W. J e m i e l i t y, *Rok Jubileuszowy w XIX wieku w Królestwie Polskim*, Zeszyty Naukowe KUL, R. 18(1975) nr 1 (69), s. 41-53; tenże, *Jubileusz papieski końca XIX wieku w Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 41(1998) nr 3-4, s. 187-197.

wizytowali parafii (tak było do 1834 r.). Wizytacje podjął bp Paweł Straszyński. Jego następca, bp Łubieński raczej zwiedzał parafie niż je wizytował. Bp Wierzbowski wizytował w latach 1872-1883, potem (do 1892 r.) pracy tej zaprzestał z powodu przeszkód czynionych ze strony władzy cywilnej; już od 1875 r. biskup nie miał wstępu do dekanatów augustowskiego i wysokomazowieckiego, gdzie znajdowały się parafie unickie⁵. Wizytacje parafii wznowił bp Baranowski, kontynuował je bp Karaś. Biskupi pomocniczy nie posiadali uprawnień do wizytowania parafii; wszyscy trzej byli proboszczami. Administratorzy diecezji sejneńskiej, księża: Mikołaj Błocki 1847-1851, Bonawentura Butkiewicz 1851-1856, Jakub Choiński 1856-1863, Paweł Andruszkiewicz 1869-1872, Paweł Krajewski 1893-1897 i Józef Antonowicz 1902-1907 nie wizytowali parafii. Na przestrzeni stu lat istnienia diecezji sejneńskiej, podczas wizytacji wierni mogli spotkać się z biskupem przez około 40 lat.

2.2. Listy pasterskie

Spośród ośmiu biskupów ordynariuszy diecezji sejneńskiej tylko Manugiewicz (1826-1834) i Straszyński (1837-1847) kierowali listy pasterskie do wiernych, pierwszy biskup na okres wielkiego postu, drugi na okres adwentu i wielkiego postu. Obaj biskupi zwracali uwagę na duchowe przygotowanie do świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, a jednym z głównych motywów przygotowania wiernych miało być zachowanie postu⁶. Więcej było wypowiedzi biskupów skierowanych do samych duchownych. Dotyczyły one zachowania przepisów kościelnych odnośnie: rekolekcji kapłańskich, kongregacji dekanalnych, osobistej nauki, rezydencji w parafii, stroju duchownego, odmawiania brewiarza, osobistej spowiedzi, pogrzebu, głoszenia kazań, odwiedzania chorych, ogólnego sprawowania się oraz zaniedbań⁷.

⁵ Por. W. J e m i e l i t y, *Augustowski dekanat unicki*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa w Augustowie*, Episteme 2(1999), Olecko 1999, s. 43-80.

⁶ W. J e m i e l i t y, *Listy pasterskie biskupów sejneńskich na wielki post i adwent*, Studia Elckie 9(2007)135-163.

⁷ W. J e m i e l i t y, *Obowiązki kapłanów diecezji sejneńskiej*, Studia Teologiczne 26(2008), 447-469.

2.3. Rezydencja duchownych

Wiele upomnień skierowanych przez biskupa do księży było inspirowane przez rząd. Dotyczyło to m.in. przebywania duchownych w stałych miejscach ich pracy. Według ukazu carskiego z 1817 r. duchowni nie mogli oddalić się od swych kościołów bez pozwolenia biskupa, który mógł wyrazić swoją zgodę na sześć tygodni. Dużo przepisów w tym względzie było po powstaniu listopadowym, po 1846 r. i szczególnie po powstaniu styczniowym. Od 1870 r. dziekani mogli odbywać urzędowe podróże tylko w swoim dekanacie z książeczką legitymacyjną, proboszczowie i wikariusze z posługą religijną tylko w swojej parafii. Na dalszy wyjazd, chociażby na odpust do sąsiedniej parafii, prosili naczelnika powiatu o paszport. Rektor seminarium duchownego co roku przekazywał władzom cywilnym listę alumnów z wykazem guberni i powiatów, w jakich mieli spędzać letnie wakacje⁸. Komisja rządowa wypowiadała się w sprawie noszenia przez duchownych sutanny. Biskupi w swoich pismach do księży prawie dosłownie powtarzali teksty komisji rządowej⁹. W przypadku skrajnych przewinień osób duchownych wkraczał rząd. W 1836 r. car Mikołaj I podpisał „Ustawę dla Rzymsko-Katolickiego Instytutu Księży Demerytów w Liszkowie”¹⁰; Liszków znajdował się na terenie diecezji sejneńskiej. Głównym celem Instytutu była poprawa obyczajów księży oraz ukaranie ich w miejscu przyzwoitym za przestępstwa przeciw stanowi kapłańskiemu i powołaniu. Dom przyjmował księży ze wszystkich diecezji Królestwa Polskiego, za ich pobyt płacił rząd. Instytut podlegał miejscowemu biskupowi. W 1852 r. dom poprawy został przeniesiony na Łysą Górę, w guberni radomskiej¹⁰.

2.4. Rola proboszcza

W duszpasterstwie i administracji kościelnej szczególną pozycję zajmował proboszcz. Dla wiernych papież był osobą-symbolem, biskup w dużym stopniu podobnie. We mszy świętej wymawiano ich imiona, po łacinie i cicho. Tymczasem proboszcz na stałe przebywał

⁸ W. J e m i e l i t y, *Rezydencja duchownych w Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 44(2001) nr 3-4, s. 185-205.

⁹ W. J e m i e l i t y, *Strój duchowny w Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 40(1997) nr 1-2, s. 112-119.

¹⁰ W. J e m i e l i t y, *Instytut Księży Demerytów w Liszkowie*, *Analecta Cracoviensia* XXVII(1995)419-430.

z ludźmi, reprezentował sobą władzę kościelną. Istniało dawnej żartobliwe powiedzenie: „proboszcz jest ponad papieżem”. Od czasu soboru trydenckiego proboszcz prowadził księgi urodzin, ślubów i zgonów. Rewolucja Francuska w 1792 r. powierzyła rejestrację aktów stanu cywilnego urzędnikom cywilnym, rejestracja oderwała się od celów religijnych i organów wyznaniowych. Praktyka ta w 1808 r. przeszła do Księstwa Warszawskiego, ale po krótkim czasie rząd zlecił prowadzenie aktów proboszczom. W 1825 r. sejm dla wyznań chrześcijańskich połączył akta cywilne z metrykami kościelnymi i zlecił prowadzenie akt przelożonym urzędów parafialnych. Zadanie to duchowni pełnili przez cały omawiany okres. Katolicy tylko wobec proboszcza mogli zarejestrować urodzenie dziecka (dokonać chrztu), zawrzeć ślub i z jego udziałem spocząć na cmentarzu parafialnym¹¹. Proboszcz ogłaszał rozporządzenia biskupie i państwowe. Do powstania styczniowego był kierownikiem szkoły elementarnej, zbierał od parafian składki na jej utrzymanie. Ale w sprawach ekonomicznych parafii rząd przydzielił proboszczowi pomoc, a nawet zastąpił go. W 1817 r. rząd powołał tak zwany dozór parafialny, który składał się z kilku znacześniejszych parafian. W poszczególnych latach proboszcz wchodził lub nie wchodził w skład tej instytucji. Dozory zajmowały się utrzymaniem w dobrym stanie budynków kościelnych i cmentarzy, porównywały spis rzeczy kościelnych i stan zabudowań parafialnych przy objęciu parafii i po śmierci proboszcza, ustalały wysokość składki od parafian na remont czy budowę kościoła, pobierały opłaty za miejsce na cmentarzu. W sprawach ekonomicznych parafii proboszcz podlegał więc radzie osób świeckich. Rząd wydawał też szereg przepisów o budownictwie kościelnym¹².

W pracy sakramentalnej rząd nie czynił duchownym żadnych przeszkód. Interesował się natomiast nauczaniem kościelnym, nie w sprawach doktryny, ale pod kątem wypowiedzi, które mogłyby uznać jako polityczne; szczególnie zaznaczyło się to po powstaniu listopadowym. Kontrolował też bractwa kościelne, które dzięki formie organizacji

¹¹ W. J e m i e l i t y, *Akta stanu cywilnego w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 38(1995) nr 1-2, s. 163-188.

¹² W. J e m i e l i t y, *Dozory kościelne w Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 36(1993) nr 3-4, s. 171-184; tenże, *Cmentarze w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, Prawo Kanoniczne 37(1994) nr 3-4, s. 267-284; tenże, *Budownictwo kościelne w Królestwie Polskim*, Prawo Kanoniczne 39(1996) nr 1-2, s. 95-135.

kształtowały opinię publiczną. Bardziej surowo obeszły się rządy z zakonami. Na początku stulecia rząd pruski samowolnie skasował wiele klasztorów i zabrał ich dobra, w 1864 r. rząd rosyjski też samowolnie zniósł w Królestwie Polskim 114 klasztorów, ponadto upaństwowił ziemie parafialne a duchownym wyznaczył pensje¹³.

2.5. Śmierć biskupa

Zmarłych biskupów własnej diecezji, biskupów metropolii warszawskiej, niekiedy i biskupów spoza Królestwa Polskiego polecano modłom duchowieństwu i wiernych. Po śmierci własnego biskupa we wszystkich kościołach parafialnych i zakonnych: uderzano w dzwony przez tydzień rano, w południe i wieczorem, odprawiano uroczyste nabożeństwo z udziałem ludu, każdy kapłan ofiarował trzy msze święte, zachęcano wiernych do modlitwy (po śmierci bpa Gołaszewskiego przynajmniej przez jeden miesiąc, po śmierci bpa Wierzbowskiego przez jeden rok). Po śmierci biskupów metropolii warszawskiej: dzwoniło przez trzy dni, kapłani odprawiali po jednej mszy świętej prywatnie, wiernym nie określano czasu modlitwy. Zwłaszcza w drugiej połowie stulecia nie powiadamiano o zgonach biskupów metropolii warszawskiej. Podobnie jak przy papieżach, obchodzono 50-lecie kapłaństwa miejscowego biskupa. W 1891 r. taką uroczystość przeżywał bp Wierzbowski. W parafiach odprawiano sumę przy wystawionym Najświętszym Sakramencie, tej rocznicy poświęcono kazanie, po sumie było Te Deum, potem nieszpory, chwalebna część różańca i procesja¹⁴.

3. Rząd

3.1. Przepisy dotyczące duchownych

Rząd był stroną silniejszą w kontaktach z instytucjami kościelnymi, miał nad nimi kontrolę. Dnia 6/18 03 1817 r. car ogłosił m.in. to, że

¹³ W. J e m i e l i t y, *Kaznodziejstwo w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, Studia Teologiczne 18(2000)213-237; tenże, *Upaństwowienie majątków kościelnych w powiatach łomżyńskim i mazowieckim po powstaniu styczniowym*, Studia Łomżyńskie 5(1995)5-14.

¹⁴ ArŁm, II sygn. 4 k. 162, II sygn. 5 k. 33, II sygn. 31 k. 69, 253 II sygn. 53 k. 15, 58, 62, 65, II sygn. 56 k. 102, 108, 187, II sygn. 66 k. 27, II sygn. 68 k. 120, II sygn. 69 k. 108, II sygn. 72 k.54. II sygn. 76a k. 32. II sygn. 78 k. 4, II sygn. 84 k. 16, II sygn. 76a k. 82.

opiekę i dozór nad duchowieństwem rzymskokatolickim oraz nad jego funduszami sprawuje komisja obrządków religijnych i oświecenia publicznego (art. 1), wszelkie rozkazy i zalecenia rządu odbiera duchowieństwo poprzez tę komisję (art. 3), na odbywanie synodów pozwala rząd a przed publikacją uchwał synodalnych należy przedstawić je komisji (art. 18), bez pozwolenie rządu i uzyskania jego zgody biskupi nie mogą ogłaszać bulli papieskich (art. 19). W 1819 r. namiestnik Królestwa, J. Zajączek, powodowany doniesieniem przedstawiciela Rosji przy Watykanie, zakazał wysyłać do Rzymu „niewłaściwą drogą” próśb o dyspensy. W 1820 r. na polecenie komisji rządowej biskupi ogłosili księżom, że wszelką korespondencję z Rzymem mają kierować do biskupa a ten do komisji rządowej, nieposłuszni zostaną surowo ukarani, przesłane z Rzymu łaski i dyspensy nie będą uznawane, należy podawać rządowi nazwiska księży uchylających prawu. W 1823 r. na żądane wielkiego księcia Konstantego komisja rządowa ponowiła to ostrzeżenie, podobnie w 1830 i 1835 r. Gdy w 1865 r. administrator diecezji warszawskiej, bp Rzewuski przekazał biskupom metropolii warszawskiej poświadczoną przez siebie kopię pisma nuncjusza apostolskiego w Wiedniu, w której papież upoważnił biskupów do przejęcia jurysdykcji nad zakonami, rząd uznał poczynania bpa Rzewuskiego jako sprzeczne z art. 3 ukazu z 6/18 03 1817 r. Jeszcze 2 12 1910 r. minister spraw wewnętrznych powiadomił biskupów o tym, że encykliki, dekrety i inne akty papieskie wysyła przedstawiciel Rosji przy Watykanie. Także *Acta Apostolicae Sedis* przekazane inną drogą nie obowiązują, a stosowanie się do nich, zwłaszcza gdy kolidują z prawem państwowym, jest surowo zabronione¹⁵.

3.2. Nominacje na stanowiska kościelne

Posiadanie władzy najbardziej ujawnia się przy obsadzaniu wszelkich stanowisk, w tym przypadku kościelnych. I tutaj miała okazać się wyższość władzy cywilnej w Królestwie Polskim. Można wyróżnić dwa okresy: przed i po powstaniu styczniowym; zasadnicze wytyczne dały ukazy carskie z 1817 i 1865 r. Dnia 6/18 03 1817 r. cesarz i król Aleksander I ogłosił przepisy o duchowieństwie rzymskokatolickim.

¹⁵ ArŁm, II sygn. 34 k. 31, II sygn. 35 k. 53, II sygn. 148 k. 36, 48, 68, II sygn. 150 k. 183, II sygn. 498 k. 1. Archiwum Państwowe w Białymstoku. Kancelaria gubernatora łomżyńskiego, sygn. 5 k. 109, 110. P. Por. P. K u b i c k i, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. I, t. I, Sandomierz 1933, s. 140.

Opiekę nad nim pełniła komisja obrządków religijnych i oświecenia publicznego. Odnośnie obsadzanie stanowisk kościelnych car postanowił: Biskupi i kapituła osieroconej diecezji mogą polecać kandydatów na wakujące biskupstwo. Komisja rządowa trzech z nich przedstawi namiestnikowi cesarskiemu. Biskup miejscowy poleca trzech kandydatów na sufraganie a komisja przedstawi ich namiestnikowi cesarskiemu. Po śmierci biskupa kapituła wybiera administratora diecezji, podaje do komisji rządowej a ta cesarzowi do zatwierdzenia. Opatów wybiera zgromadzenie klasztorne w obecności biskupa lub jego przedstawiciela. Protokół elekcji trafia do komisji rządowej, ta przesyła cesarzowi nazwisko osoby wybranej do potwierdzenia. Każdego roku biskup ogłosi egzamin dla kandydatów do urzędów kościelnych. Prześle do komisji rządowej nazwiska, stopnie z egzaminu i opinie o kandydatach. Jedynie umieszczeni na liście mogą otrzymać beneficjum. Do beneficjum kollacji rządowej biskup przedstawi komisji rządowej trzech kandydatów z opinią o ich życiu i obyczajach. Przed instytucją na beneficjum kollacji prywatnej biskup prześle komisji rządowej życiorys prezentowanego. W przypadku sporu między kolatorami a biskupem sprawę rozstrzygnie komisja rządowa. Biskupi powiadomią komisję rządową o wybranych przez siebie oficjalach, członkach konsystorza i dziekanach¹⁶.

Ukaz carski z 14/26 12 1865 r. stanowił: Na godność prałata oraz kanonika rzeczywistego i honorowego przedstawia władza diecezjalna. Ze strony rządu zgodę wyraża Rada Administracyjna Królestwa. Na urząd dziekana podaje również władza diecezjalna. Wybór ten ma zatwierdzić komisja rządowa spraw wewnętrznych i duchownych. Proboszczami mogą zostawać wyłącznie księża diecezjalni. Odtąd były parafie I, II i III klasy. W dwóch pierwszych pracowali proboszczowie, w parafiach III klasy administratorzy; w diecezji sejneńskiej były 3 parafie I klasy, 9 parafii II klasy, 109 parafii III klasy. Proboszczów I i II klasy przedstawia władza diecezjalna, a zatwierdza komisja rządowa tak jak było dotychczas. Gdy komisja rządowa ma zastrzeżenia do kandydata na proboszcza I i II klasy, może wstrzymać się z zatwierdzeniem, a pozwolić na czasowe zarządzanie parafią w charakterze administratora. Administratorów parafii przedstawia władza

¹⁶ W. J e m i e l i t y, *Obsada stanowisk kościelnych w Królestwie Polskim do powstania styczniowego*, Prawo Kanoniczne 343(2000) nr 3-4, s. 352.

diecezjalna, a zatwierdza komisja rządowa. Po zatwierdzeniu przez rząd władza diecezjalna nie może pozbawić administratora jego stanowiska, a przy zmianie do innej parafii zwraca się ponownie do komisji rządowej. Liczba wikariuszy opłacanych ze skarbu (etatowych) została określona w 1817 r. Oprócz wikariuszy opłacanych przez rząd, w dużych parafiach mogą być wikariusze nadetatowi. Wikariuszy etatowych mianuje władza diecezjalna w porozumieniu z komisją rządową. Wikariuszy nadetatowych wyznacza sama władza diecezjalna i powiadamia komisję rządową. Przed nominacją biskup ma zasięgnąć opinii gubernatora miejsca, czy nie wnosi on zastrzeżeń do wybranej osoby. Rozporządzenie rządowe z 5 11 1884 r. przyniosło zmiany: Przed zamianowaniem członków kapituły, dziekanów, proboszczów klasowych, administratorów parafii i wikariuszy (art. 6, 8, 13, 17 i 23 ukazu z 1865 r.) biskup zwraca się bezpośrednio do warszawskiego generała-gubernatora, równocześnie powiadamia o tym gubernatora miejsca. Przy mianowaniu wikariusza etatowego biskup uzyskuje zezwolenie warszawskiego generała-gubernatora tylko raz. Przenosząc wikariusza do innej parafii na równorzędne stanowisko lub zwalniając go z parafii, jedynie powiadamia warszawskiego generała-gubernatora. Ten przepis nie dotyczył miasta Warszawy, guberni lubelskiej i siedleckiej oraz powiatów mazowieckiego w guberni łomżyńskiej i augustowskiego w guberni suwalskiej. Tutaj przy każdej zmianie należało uzyskać pozwolenie warszawskiego generała-gubernatora. Kolejne zmiany w przepisach pochodzą z 26 12 1905 r.:

1. Proboszczów, administratorów i wikariuszy назнача biskup za zgodą warszawskiego generała-gubernatora.
2. Regensów, inspektorów i profesorów seminarium oraz sekretarza konsystorza mianuje biskup za zgodą warszawskiego generała-gubernatora.
3. Dziekanów wybiera biskup. Jeśli nie sprawują funkcji podanych w punktach 1 i 2, potrzebna jest zgoda władzy cywilnej. O mianowaniu na stanowisko i zwalnianiu z niego biskup powiadamia odpowiednią władzę cywilną.
4. Jeśli władza cywilna w ciągu miesiąca nie uczyni zastrzeżeń, tym samym wyraża zgodę.
5. Duchowni poddani rosyjscy, którzy otrzymali wykształcenie i święcenia poza granicami kraju, mogą obejmować stanowiska podane w punktach 1 i 2.
6. Biskup sam przenosi duchowieństwo parafialne na równorzędne stanowiska oraz zwalnia od obowiązków. Również sam zwalnia regensów, inspektorów i profesorów seminarium oraz urzędników i pracowników konsystorza. O tym po-

wiadamia władzę cywilną, która wyraziła zgodę na podjęcie wspomnianych obowiązków. 7. Udzielając nominacji na określony czas (nie na stałe) duchownym już pełniącym obowiązki parafialne biskup tylko powiadamia władzę cywilną (p. 1); jeśli ci duchowni jeszcze nie pracują, biskup winien otrzymać zgodę od właściwej władzy cywilnej (p. 1 i 2). 8. Duchowni przybyli z innych państw mogą spełniać obowiązki duszpasterskie, wstępować do zakonu, nauczać w szkołach państwowych i prywatnych dopiero po uzyskaniu zgody od warszawskiego generała-gubernatora. 9. Jeśli działalność duchownego okaże się szkodliwa dla państwa lub życia religijnego, ministerstwo spraw wewnętrznych zwróci się do biskupa o zapobieżenie temu. Biskup usunie takiego duchownego i powiadomi ministra spraw wewnętrznych¹⁷. Po 1905 r. biskup mógł obsadzać stanowiska kościelne. Przepisy sprzed i po powstaniu styczniowym znalazły zastosowanie praktyczne przy nominacji biskupa, proboszcza i innych duchownych diecezji sejneńskiej. Oto kilka przykładów.

W 1819 r. bp Gołaszewski powiadomił diecezjan o tym, że w poprzednim roku cesarz mianował biskupa pomocniczego w diecezji sejneńskiej a obecnie otrzymał on bullę papieską. W 1820 r. bp Czyżewski pisał, że na biskupstwo sejneńskie mianował go król i cesarz a papież nadesłał bullę. W 1872 r. bp Wierzbowski „ulegając woli Ojca Świętego i Najjaśniejszego Cesarza” objął rządy diecezji sejneńskiej. W 1883 r. rząd powiadomił bpa Wierzbowskiego o tym, że ukazem senatu otrzymał on sufragana. W 1897 r. ministerstwo spraw wewnętrznych powiadomiło warszawskiego generała-gubernatora, a ten administratora diecezji sejneńskiej, że senat mianował Antoniego Baranowskiego biskupem diecezji sejneńskiej. W 1903 r. car mianował ks. J. Antonowicza administratorem diecezji sejneńskiej¹⁸.

W pierwszej połowie XIX wieku przy nominacji proboszcza kierowano się prawem patronatu, czyli zbiorem przywilejów i obowiązków, jakie przysługiwały fundatorom kościołów, kaplic i beneficjów. Istniał patronat prywatny, rządowy i kościelny. *Patronat prywatny* był udziałem jednej osoby lub równocześnie więcej osób w parafiach drobnoszlacheckich. Biskup powinien był mianować proboszczem

¹⁷ W. J e m i e l i t y, *Mianowanie i przenoszenie księży w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, t. 34, z. 4-1987, s. 41.

¹⁸ W. J e m i e l i t y, *Obsada stanowisk kościelnych*, s. 353; tenże, *Mianowanie*, s. 47.

przedstawionego sobie kandydata, nawet wbrew własnej woli. Oto przykłady. W 1837 r. hrabia Starzeński zaprezentował do Kuczyna ks. Podbielskiego, kapłana diecezji warszawskiej. Bp Straszyński odmówił zgody i oczekiwał na przedstawienie kandydata z własnej diecezji. Sprawa trafiła do komisji rządowej, która wyjaśniła, że kolator posiada swobodę wyboru. Ks. Podbielski został proboszczem parafii Kuczyn. W parafiach drobnoszlacheckich spory przeciągały się latami. Probostwo w Kobylinie wakowało pięć lat, różne grupy kolatorów podawały biskupowi swoich kandydatów. W 1847 r. rząd ograniczył uprawnienia kolatorów, nie oni biskupowi a biskup im przedstawiał trzech kandydatów, spośród których wybierali jednego. Gdyby nie mogli się zdecydować na kandydata, biskup po czterech miesiącach sam wybierał proboszcza. *Patronat rządowy* dotyczył parafii w dobrach królewskich, upaństwowionych w okresie zaborów. Tutaj biskup przedstawiał władzom cywilnym trzech kandydatów do wyboru. *Patronat kościelny* obejmował parafie utworzone w dobrach biskupich¹⁹. Praktycznie więc biskup miał niewiele do powiedzenia przy obsadzaniu probostwa. Rząd również respektował dotychczasowe układy z kolatorami. Duża zmiana zaszła po powstaniu styczniowym. Ukazem z 1865 r. car zniósł prawo o kolatorstwie i podał nowe przepisy odnośnie mianowania duchownych na stanowiska, wyżej wspomniane; dotyczyły one proboszczów i innych duchownych.

3.3. Tworzenie parafii

Rząd decydował również o tworzeniu parafii i o zmianie jej granic. Zgodnie z art. 27 dekretu cara z 6/18 03 1817 r. „Parafie nie mogą być nowo erygowane, ani w dawnych zmiana granic czyniona, ani dwie razem połączone bez upoważnienia od rządu”. Artykuł ten obowiązywał przez cały czas, dochodziły jedynie uściślenia przepisów. W 1885 r. ministerstwo spraw wewnętrznych przypomniało biskupom o tym, że własną powagą nie mogą przenosić wsi z jednej parafii do innej, co, jak zaznaczono, działo się. Prawo to przysługuje władzy cywilnej, o każdą zmianę biskupi mają do niej się zwracać. W 1905 r. warszawski generał-gubernator określił nowe przepisy. Po otrzymaniu prośby

¹⁹ W. J e m i e l i t y, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 147; tenże, *Kolatorzy w XIX wieku w Łomżyńskim*, Studia Łomżyńskie, t. 11, 2000, s. 153-173.

mieszkańców gubernator miejsca powiadomi biskupa, który deleguje księdza do współpracy z urzędnikiem powiatowym. Ci dwaj, wójt lub burmistrz, sołtys wsi i dwaj sołtysi wsi sąsiednich oraz mieszkańcy spisują protokół wyrażając powody zmiany parafii. Jeśli za zmianą opowie się dwie trzecie mieszkańców mających prawo głosu, nastąpi dalszy bieg sprawy. Teraz wypowiedzą się komitety dotychczasowej i przyszłej parafii, kopie uchwał prześlą do przedstawicieli władzy rządowej i kościelnej. Z kolei delegat biskupa i naczelnik powiatu zbadają sprawę. Wreszcie biskup wyrazi swoją opinię o potrzebie przeniesienia danej wsi²⁰. Po 1905 r. biskupi uzyskali więcej uprawnień w tym względzie i w wielu innych dziedzinach życia kościelnego.

3.4. Nabożeństwa dworskie

Gdy w 1800 r. zmarła córka Fryderyka Augusta, modlono się za zmarłą i o błogosławieństwo dla przyszłego potomka króla. W rok potem wypraszano łaski dla królowej, która była w ciąży, następnie dziękowano za szczęśliwe urodziny. W 1803 r. królowa znów oczekiwała dziecka. W 1800 r. szczególnie uroczyście obchodzono 100-lecie monarchii pruskiej²¹. Te nabożeństwa bardzo rozpowszechniły się za rządów carów. Modlono się w dniu urodzin cara, dniu jego zaślubin i w dniu objęcia tronu, podobnie jego żony i następcy tronu, ponadto w dni urodzin, ślubów i zgonów rodziny carskiej. W 1827 r. było 27 nabożeństw wcześniej ogłoszonych, w 1900 r. aż 66. W dniu urodzin i imienin cara, jego żony i następcy tronu oraz w rocznicę objęcia rządów przez cara odprawiano nabożeństwa w dni tygodnia na które przypadają, inne przenoszono na najbliższą niedzielę. Oprócz nabożeństw przewidzianych w kalendarzu na cały rok były dodatkowe, w związku z aktualnymi urodzinami, małżeństwami i zgonami w domu panującym. Podczas nabożeństw galowych wymieniano imiona całej rodziny carskiej. Po wielu powtórzeniach imion w kolejnych latach, wierni mogli je dobrze zapamiętać, i niejako uznać za bliskie sobie. Szczególnie uroczyście obchodzono w 1855 r. pogrzeb cara Mikołaja I i w 1860 r. cesarzowej Aleksandry. We wszystkich kościołach para-

²⁰ W. J e m i e l i t y, *Zmiana granic parafii w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, *Studia Teologiczne* 18(2000), s. 414. Por. tenże, *Przylączenie wsi do innych parafii w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej 1866-1915*, *Studia Teologiczne* 13(1995)311-322.

²¹ ArŁm, II sygn. 48 k. 7, II sygn. 78 k. 10 21, 35.

fialnych i zakonnych w przeddzień uroczystości i rano przed nabożeństwem uderzano we wszystkie dzwony. Do kościoła metropolitalnego w Warszawie przybyli wysocy urzędnicy, do innych kościołów miejscowe władze cywilne, po mszy świętej odśpiewano *Salve Regina* i rozległy się dźwięki dzwonów. Gdy w 1878 r. car Aleksander II uniknął śmierci z rąk zamachowców, we wszystkich kościołach odprawiono dziękczynne nabożeństwo, były obecne władze miejscowe. Po wstąpieniu w 1881 r. na tron Aleksander III odbyło się nabożeństwo dziękczynne²². Również w szkole wdrażano dzieci do szacunku dla osoby cara. W modlitwie odmawianej przed i po lekcjach wymieniano jego imię. Gdy po wydarzeniach z 1905 r. starano się wprowadzić do modlitwy inną treść, warszawski generał gubernator powiadomił biskupów, by księża prefekci zachowali dawną formułę modlitewną²³.

W dni galowe, po wymienieniu członków rodziny cara odmawiano modlitwę. W 1847 r.: „Boże, wszystkich wiernych pasterzu i rządco, wejrzyj litościwie na sługę Twego Piusa, któregoś najwyższym swojego Kościoła pasterzem raczył postanowić, spraw, aby tym, którymi rządzi, słowem i przykładem przyświecał, i razem z trzodą sobie powierzoną przyszedł do żywota wiecznego. Prosimy Cię, wszechmogący Boże, aby sługa Twój Mikołaj, imperator nasz, który z łaski Twojej objął rządy Cesarstwa, nabył także wszystkich cnót pomnożenia, którymi by wysoce ozdobiony i skazy grzechu uniknął, i do Ciebie, który jesteś drogą, prawdą i życiem, pełen łaski przyjąć zasłużył”; nie wymieniono imienia biskupa. W 1868 r. była ta sama modlitwa dla papieża i cesarza oraz po nich: „Wszechmogący wieczny Boże zmiłuj się na sługą Twoim biskupem Konstantym Ireneuszem, prowadź go wedle łaskowości Twojej na drogę zbawienia, aby za łaską Twoją pragnął to, co się Tobie podoba, i całą mocą wypełniał”. W 1876 r. w modlitwie znów nie wymieniono biskupa, w 1900 r. była modlitwa za biskupa ordynariusza, ale też po imieniu cara. W 1901 r. rząd przypomniał, a biskup ogłosił duchowieństwu, aby przy konsekracji kościoła po imieniu papieża wymieniać imię cara, a imię biskupa w trzeciej kolejności²⁴.

²² ArŁm, II sygn. 34 k. 100, II sygn. 68 k. 59, II sygn. 69 k. 167, 171. W. J e m i e l i t y, *Modły w Królestwie Polskim za króla i cara*, Roczniki Teologiczne, t. 49, z. 4-2000, s. 52.

²³ W. J e m i e l i t y, *Szkolnictwo w guberni łomżyńskiej*, Warszawa 1994, s. 96.

²⁴ W. J e m i e l i t y, *Modły*, s. 57-62. ArŁm, II sygn. 72 k. 77, II sygn. 74 k. 94, II sygn. 76a k. 72.

Z ambon ogłaszano śmierć wysokich urzędników: w 1812 r. Jana Łuszczewskiego, ministra spraw wewnętrznych i religijnych, w 1821 r. Cecylii Grabowskiej, żony ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, w 1826 r. Józefa Zajączka, namiestnika Królestwa Polskiego, w 1841 r. Rajmunda Rembielińskiego, prezesa komisji województwa augustowskiego, w 1843 r. Michała Witanowskiego, gubernatora augustowskiego, i innych. Przez trzy dni uderzano w dzwony, przez kilka niedziel polecano zmarłych modlitwie wiernych²⁵.

3.5. Przysięga duchownych

Podobnie jak inni mieszkańcy, przy wstąpieniu cara na tron duchowni przyrzekali mu posłuszeństwo. Oto z 1863 r. „Rota przysięgi dla biskupów i innych duchownych na wierność monarsze. Ja niżej podpisany przyrzekam i przysięgam Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Jedynemu, jako obowiązki prawem wyznaczone wypełniać będę sumiennie i tak zawsze, jak przystoi na wiernego poddanego jego Cesarско-Królewskiej Mości Najjaśniejszego Cesarza i Króla Aleksandra II i następcy tronu Jego Cesarskiej Mości Wielkiego Księcia Cesarzewicza Mikołaja Aleksandrowicza”²⁶. Po powstaniu styczniowym przy obejmowaniu stanowiska przysięgę składali: biskupi, członkowie kapituły, członkowie kancelarii biskupiej, przełożeni klasztorów, proboszczowie i administratorzy parafii prawnie zatwierdzeni na te stanowiska; przysięga nie dotyczyła pisarzy i niższych urzędników kancelarii biskupiej oraz wikariuszy. W 1876 r. do składania przysięgi zobowiązano wikariuszy a w 1886 r. i nowo wyświęconych kapłanów. Pod tekstem przysięgi znajdował się podpis księdza, naczelnika powiatu i sekretarza. Przysięgę połączoną z obejmowaniem stanowiska składali i urzędnicy świeccy²⁷.

3.6. Powitania rodziny carskiej

Powagę rodziny panującej i uległość wobec władzy w oczach poddanych podkreślały powitania na trasie przejazdu. W 1812 r. bardzo

²⁵ ArŁm, II sygn. 25 k. 21, II sygn. 34 k. 28, 36; II sygn. 50 k. 4, II sygn. 54 k. 119, II sygn. 82 k. 19.

²⁶ W. J e m i e l i t y, *Obsada stanowisk kościelnych*, s. 364; tenże, *Przysięga władcom Królestwa Polskiego z udziałem duchowieństwa katolickiego*, Prawo Kanoniczne 45(2002) nr 3-4, s. 211-242.

²⁷ W. J e m i e l i t y, *Mianowanie*, s. 68.

uroczyście witano cesarza Napoleona, m. in. przy wjeździe do każdej gminy były dzwony kościelne, a jeśli kościół znajdował się w pobliżu przejazdu cesarza, proboszcz, ubrany w szaty kościelne, stał przy drzwiach kościoła. W 1818 r. w czasie przejazdu matki cara do Warszawy, tam gdzie na trasie znajdował się kościół, były dzwony, a proboszcz i duchowieństwo sąsiednich parafii, przybrani w szaty kościelne, stali przy drzwiach kościoła lub w miejscu stosownym, proboszcz trzymał wodę święconą i kadzidło. W 1825 r. podczas przejazdu cara z Warszawy do Petersburga, biskup wraz z prałatami miał przybyć do Suwałk na powitanie i złożenie uszanowania cesarzowi, a inne duchowieństwo powinno było z wszelką okazałością witać cesarza na stacjach pocztowych przepręgowych, tam gdzie znajdowały się kościoły. Nie należało jednak wychodzić z chorągwiami i baldachimem, aby nie płoszyć koni. W maju 1829 r. cesarzowa i następca tronu jechali do Warszawy. Biskup sejneński polecił duchowieństwu okazać monarchini cześć i uszanowanie. Każdy proboszcz, ubrany w kapę oraz wierni z chorągwiami i obrazami mieli stać przed kościołem niedaleko drogi publicznej, nie zachodząc i nie tamując przejazdu. Po powrocie do kościoła ksiądz winien był odprawić mszę świętą i odśpiewać *Te Deum*. W 1840 r. komisja rządowa oznajmiła biskupowi sejneńskiemu, aby podczas zapowiedzianego przejazdu cara Mikołaja I uderzać w dzwony tylko podczas dnia, nie zaś nocą, nie należy wychodzić z krzyżami, gdyż król i car nie będzie zatrzymywał się przed kościołami. W 1842 r. komisja rządowa wydała polecenie, aby na trasę przejazdu cara i króla duchowni wyszli w ubiorach liturgicznych, z kropidłem i wodą święconą, poprzedzeni krzyżem, w tym czasie były wszystkie dzwony. Obowiązek powitań dotyczył i innych wyznań. W 1818 r. podczas przejazdu cesarzowej do Warszawy, komisja województwa augustowskiego poleciła, aby starozakonni z baldachimem, przykazaniami i wszelkimi honorami należącymi do ich obowiązków poprzedzali magistrat miasta²⁸. Wydaje się, że w latach następnych powitania osób panujących były mniej uroczyste, bowiem po powstaniu styczniowym trwał niemal stan wojenny.

²⁸ ArŁm, II sygn. 6 k. 49, II sygn. 24 k. 64, II sygn. 66 k. 342, II sygn. 259 k. 236, 349, II sygn. 342 k. 9, II sygn. 490 k. 65, sygn. 512 k.1, 3, 5, 9. Zespół parafialny, sygn. 538 k. 277

Bardziej skromne były powitania biskupa podczas wizytacji parafii. Na przyjazd biskupa grupa wiernych oczekiwała na granicy parafii a proboszcz razem z procesją wychodził przed kościół. W 1867 r. rząd poinformował biskupów Królestwa Polskiego o tym, że nie może pozwolić na dotychczasowy sposób powitań. Oto mężczyźni wyjeżdżają konno, tworzą szpaler w porządku wojskowym, noszą różnokolorowe wstęgi, sztandary, konfederatki, podobnie jak to było przed powstaniem styczniowym. Gdy w 1883 r. gubernator warszawski zwrócił się do ministra spraw wewnętrznych w Petersburgu z pytaniem, czy biskupom przysługuje uroczyste powitanie, otrzymał odpowiedź przeczącą²⁹. Po ukazie tolerancyjnym z 1905 r. nastąpiła większa swoboda polityczna. W tymże roku gubernator łomżyński stwierdził, że podczas wizytacji biskupa gromadzi się wiele ludzi, noszą stroje narodowe: kontusz, żupan, węgierki, konfederatki, kolory rządowe biały i czerwony, a dzieje się to wbrew rozporządzeniu z 20 września 1876 r. Gdy w 1913 r. kilku gospodarzy pismem urzędowym zwróciło się do gubernatora łomżyńskiego by pozwolił im zorganizować banderę na powitanie biskupa, ten odmówił prośbie³⁰.

3.7. Ogłoszenia z ambon

Wyrazem zależności od władzy cywilnej była nadmierna ilość ogłoszeń o wydarzeniach państwowych, administracyjnych i lokalnych. Rząd przysyłał pisma do biskupów, ci do dziekanów, następnie proboszczowie posłańcami do kolejnych parafii. Ogłoszenia dotyczyły władców kraju, wojny i pokoju, powstań narodowych, osobistości urzędowych, chorób ludzi i zwierząt, pożarów domostw i lasów, żebraków, zaciągu do wojska, zmiany pieniędzy, wymiaru podatków, uwłaszczenia chłopów, targów, obrotu solą, przemytu, drzewostanu przy drogach, klęsk żywiołowych, emigracji ludności, loterii i gier, wykopalisk kości starożytnych zwierząt, sprzedaży majątków, zaginięcia zwierząt gospodarskich. Czytanie ogłoszeń zajmowało dużo czasu kosztem nauczania kościelnego. Niektóre wiadomości przekazywali wójtowie i burmistrzowie, ale najczęściej proboszczowie³¹.

²⁹ Przegląd Katolicki 1865, s. 157. II sygn. 154 k. 195, 214. Archiwum Państwowe w Białymstoku. Kancelaria gubernatora łomżyńskiego, sygn. 1140 k. 7.

³⁰ Archiwum Państwowe w Łomży. Policmajster, sygn. 4 k. 13, sygn. 415 k. 17.

³¹ W. Jemielity, *Mianowanie*, s. 68. Por. W. Jemielity, *Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń cywilnych*, Prawo

Zakończenie

W ramach metropolii warszawskiej w Królestwie Polskim była diecezja sejneńska. Wierni mało doświadczali obecności swoich duchowych pasterzy, rzadko spotykali się z nimi podczas wizytacji pasterskich, nie otrzymywali pouczeń w formie listów pasterskich. Papież i biskupi dla wiernych byli niejako osobami-symbolami jedności całego Kościoła i diecezji. Na miejscu, w parafii rzeczywistym duszpasterzem, gospodarzem i z ramienia państwa urzędnikiem stanu cywilnego był proboszcz. Składał on, podobnie inni duchowni, przysięgę wierności nie tylko biskupowi, ale i carowi. Król-cesarz był wyznania prawosławnego. On sam i jego wpływowe otoczenie żyło w przekonaniu wyższości władzy świeckiej nad duchowną, jak to było w tradycji wschodniej. Rząd decydował o wyborze biskupa, proboszcza i innych duchownych, o tworzeniu parafii, o budowie kościołów, upaństwowiał ziemię parafialną a wyznaczał duchownym pensje, samowolnie znosił klasztory, wydawał przepisy o przebywaniu duchownych w miejscu pracy i o noszeniu sutanny, ale nie wkraczał w dziedzinę doktryny kościelnej. W kościołach często modlono się za rodzinę carską, uroczyście witano jej członków podczas przejazdów, ogłaszano z ambony rozporządzenia dotyczące spraw cywilnych. Spojrzenie w XIX wiek pozwala zauważyć różnice w porównaniu z dniem dzisiejszym. Papież odwiedza kraje, jest obecny w mediach, do Rzymu udają się liczni wierni. Biskupi co kilka lat wizytują diecezje, mają żywy kontakt z wiernymi. Natomiast władze cywilne obecnie nie posiadają większego wpływu na sprawy kościelne; istnieje rozdział Kościoła i Państwa.

Church and Secular Authorities in the Congress Kingdom of Poland on the example of Sejny Diocese 1818-1918

Sejny Diocese was in the boarders of Warsaw Metropolis in the Congress Kingdom of Poland. The congregation hardly ever experienced presence of their priests, they rarely met them during priests' visits, neither were they preached in the form of pastorals. The Popes and bishops were the kind of people-symbols of unity of the whole Church and Diocese for their congregation. On the spot, in the parish, the parish priest was a real priest, landlord, and a registrar acting on behalf of the government. He, like other priests, took an oath of loyalty not only to the bishop, but also to the

Tsar. The King-Emperor came from Orthodox Church. He himself and his surrounding lived convinced in superiority of secular authorities over the church ones, as it was according to eastern tradition. The government decided as regards the choice of the bishop, parish priest and other clergymen, setting up the parish and building churches. He also nationalized the parish land and calculated the priests' salaries, he wilfully closed down religious convents, issued regulations connected with staying of the priests at the place they worked in and wearing soutane. However, he did not enter the area of church doctrine. In churches people often prayed to God for the Tsar's family, warmly welcomed their members when they were passing through. Orders regarding secular matters were announced from the pulpit. Looking back to the XIX the century lets us notice the difference in comparison to contemporary times.